



Volume 2, Issue 5, 2023

## The Right to Choose Lawyer and Access to the Case Content in Pre-trial Investigations in Jurisprudence, Iranian and French Law

Davoud Sedaghatnia<sup>1</sup>, Ghasem Ghasemi<sup>2\*</sup>, Nasrin Mehra<sup>3</sup>, Nourooz Kargari<sup>4</sup>

1. PhD Student of Criminal Law and Criminology, Faculty of Law, Theology and Political Sciences, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

2. Assistant Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Law, Theology and Political Sciences, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. (Corresponding Author)

3. Associate Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Law, Theology and Political Sciences, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

4. Assistant Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Law, Theology and Political Sciences, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

### ARTICLE INFORMATION

**Type of Article:**

**Original Research**

**Pages: 159-170**

**Corresponding Author's Info**

**ORCID:** 0000-0002-0471-8613

**TELL:** +989123241933

**Email:** ghg.ghassemi@gmail.com

**Article history:**

**Received:** 02 Oct 2022

**Revised:** 07 Dec 2022

**Accepted:** 11 Dec 2022

**Published online:** 20 Feb 2023

**Keywords:**

Lawyer,  
Contents of The Case,  
Preliminary Investigation.

### ABSTRACT

The right to choose a lawyer and the right to access the contents of the file during the preliminary investigation stage is one of the basic principles of a fair trial. Because the case of the accused is formed according to the preliminary investigation and the knowledge of the accused and his lawyer about what is the basis of the charges against him has a decisive role in the outcome of the case and the issuance of the final verdict. In this article, an attempt has been made to examine the mentioned issue from the perspective of Iranian jurisprudence and law and French law. The following article is descriptive and analytical and has investigated the mentioned question by using the library method. The findings indicate that in jurisprudence, statements can be found that indicate the right to access to a lawyer, but there is no mention of what is referred to as access to the contents of the case in the criminal procedure. Iranian law also emphasizes the right to have a lawyer and access to the contents of the case, but these rights face limitations that distort the principle of fair proceedings. Including the fact that in some crimes, such as crimes against national security, the selection of a lawyer for the accused is the responsibility of the judiciary and from among the lawyers designated by this authority. Also, the lawyer has no right to participate in interrogations and other preliminary investigations. Access to content is also subject to the discretion of the case investigator. This is while such restrictions are not mentioned in French criminal law. Even in organized crimes, the right of access to a lawyer and access to the contents of the case is not limited.



This is an open access article under the CC BY license.

© 2023 The Authors.

**How to Cite This Article:** Sedaghatnia, D; Ghasemi, Gh; Mehra, N & Kargari, N (2023). "The Right to Choose Lawyer and Access to the Case Content in Pre-trial Investigations in Jurisprudence, Iranian and French Law". *Journal of Comparative Criminal Jurisprudence*, 2(5): 159-170.



## مقدمه

یکی از مراحل دعاوی کیفری، مرحله تحقیقات مقدماتی است. در این مرحله تحقیقات لازم درخصوص جرم صورت گرفته انجام می‌شود. اهمیت تحقیقات مقدماتی نیز از آن جهت است که نتایج به دست آمده از این تحقیقات در صدور حکم بسیار مؤثر هستند. از این رو مقام‌های دادرسی باید بر تحقیقات و اقدامات ضابطان دادگستری نظارت کامل داشته باشند و در نهایت بی‌طرفی تحقیقات را به انجام برسانند. در عین حال حق استفاده از وکیل در مراجع قضایی، یکی از حقوق شهروندی است که در تحقق امنیت قضایی و احساس امنیت قضایی نقش به‌سزایی دارد. در واقع اگر متهم یا طرفین دعوا از استفاده از وکیل محروم شوند، هم زمینه برای خدشه‌دار شدن امنیت قضایی فراهم می‌شود و هم احساس عدم امنیت قضایی ایجاد خواهد شد. در واقع در صورت نبود وکیل در جریان دادرسی، احتمال بروز رفتارهای خلاف قانون توسط مراجع قضایی بیشتر خواهد شد. همچنین اعتماد طرفین دعوا به مرجع قضایی کاهش خواهد یافت. «حق داشتن وکیل برای متهم از زمان کشف جرم تا زمان اجرای حکم صادره از مهم‌ترین تضمینات حقوق دفاعی متهم است و عقل و انصاف حکم می‌کند که با پیچیده شدن مسائل حقوقی به‌ویژه در امور کیفری که با آبرو، حیثیت، جان و مال افراد در ارتباط است، متهم بتواند در دفاع از خود که مستلزم آگاهی از قوانین و مسائل حقوقی است از وجود وکیل مدافع برخوردار شود زیرا وکیل با اتکا به اطلاعات و تجارب حقوقی خود و با ارائه دفاع موجه و مبتنی بر اصول و مبانی حقوقی موجب رفع اتهامات ناروا علیه موکل می‌شود» (مؤذن زادگان، ۱۳۷۴: ۱۸۲).

«حضور وکیل متهم بدان علت است که متهم برابر دادستان در صورت نبود وکیل تنها می‌ماند و دادستان با اشراف کامل به اصول و مقررات حقوقی و با توجه به امکانات قضایی نسبت به متهم در موقعیت برتری قرار می‌گیرد و در چنین شرایطی لازم است وکیل آزادانه از موکل خویش در برابر دادستان که از حقوق جامعه دفاع می‌کند به دفاع بپردازد» (اردبیلی، ۱۳۸۳: ۲۱۴). در بسیاری از موارد، متهم نسبت به حقوق قانون خود، اطلاعات دقیقی نداشته و قادر نیست ادعاهای خود را آنگونه که باید به اطلاع بازپرس برساند که

تفہیم حق داشتن وکیل و استفاده از این حق می‌تواند به وی کمک نماید.

به‌طور کلی «امروزه با توجه به گرایش سیستم‌های دادرسی در مرحله تحقیقات به سمت سیستم اتهامی، تساوی سلاح‌ها و ترافعی شدن رسیدگی، حضور وکیل و همراهی او با متهم در تمامی مراحل دادرسی کیفری به‌عنوان حق دفاع متهم، پذیرفته شده است. در این میان، در مرحله تحقیقات مقدماتی با توجه به ویژگی‌ها و شرایط حاکم بر آن، رعایت حقوق دفاعی متهم اهمیت بیشتری پیدا می‌کند، حق برخورداری از وکیل و بهره‌مندی از مشاوره و معاضدت حقوقی در این مرحله و درکل فرآیند دادرسی کیفری اکنون به‌عنوان یک حق مسلم و ثابت در سطح اسناد معاهدات بین‌المللی شناخته می‌شود. در گزارش کمیته بین‌المللی صلیب سرخ آمده است که جلوگیری از حق انتخاب و مشورت با وکیل انتخابی یا هر وکیل دیگر، یکی از اساسی‌ترین تخلفات مربوط به حق دادرسی منصفانه در بسیاری از محاکمات جنایی پس از جنگ جهانی دوم بوده است» (هاشمی، ۱۳۹۰: ۳۲). «در کنار حق برخورداری از وکیل، متهم باید از حق ارتباط آزادانه با وکیل خود و دسترسی به محتویات پرونده نیز بهره‌مند باشد. در این زمینه کمیته حقوق بشر سازمان ملل متحد و دادگاه‌های حقوق بشر منطقه‌ای بر اهمیت «ملاقات آزادانه» به‌عنوان جنبه ضروری حق دفاع تأکید نموده‌اند» (آشوری، ۱۳۹۲: ۷).

علاوه بر حق دسترسی به وکیل دستیابی به اطلاعات و دلایل به‌عنوان یکی از مهم‌ترین حقوق دفاعی متهم و از ارکان مهم اصل تساوی سلاح‌ها نقش برجسته‌ای در تمهید و تدارک دفاع و تضمین دادرسی عادلانه ایفا می‌کند. با توجه به اهمیت حق دسترسی به وکیل و محتویات پرونده در مرحله تحقیقات مقدماتی، در این مقاله تلاش شده به بررسی حق داشتن وکیل و اطلاع وی و متهم از محتویات پرونده در تحقیقات مقدماتی در فقه، حقوق ایران و فرانسه پرداخته شود. درخصوص حق دسترسی به وکیل پژوهش‌های متعددی انجام شده است: مازیار خادمی، در مقاله‌ای، حق متهم بر دسترسی به وکیل در دادرسی کیفری را بررسی کرده است (خادمی، ۱۳۹۸). ابراهیم رجبی تاج امیر نیز در مقاله‌ای به بررسی چالش‌ها و راهکارهای عملی حق دسترسی به وکیل

که از زمان وقوع جرم آغاز و با کشف جرم، اقدام برای دسترسی به متهم، جمع‌آوری دلایل به نفع یا ضرر متهم، انجام بازجویی، صدور قرار تأمین و اظهارنظر راجع به بزهکاری یا بی‌گناهی متهم خاتمه پیدا می‌کند» (آخوندی، ۱۳۸۴: ۲۹/۵).

«در مفهوم مضیق، تحقیقات مقدماتی محدود به اقدامات قاضی تحقیق و یا ضابطان دادگستری به موجب قانون و یا ارجاع قاضی مزبور به ضابطان، در جمع‌آوری دلایل به نفع یا ضرر متهم در موارد مصرح قانونی، صدور قرار تأمین برای جلوگیری از فرار یا مخفی شدن او و یا امحای آثار جرم نیز اظهارنظر راجع به بزهکاری یا بی‌گناهی اوست» (آشوری، ۱۳۸۹: ۷/۲).

ماده ۱۹ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۸۷ با لحاظ معنای موسع مقرر می‌دارد: «تحقیقات مقدماتی، مجموعه اقداماتی است که برای کشف جرم و حفظ آثار و ادله وقوع آن و تعقیب متهم از بدو پیگرد قانونی تا تسلیم به مرجع قضایی صورت می‌گیرد. ضابطین دادگستری حق اخذ تأمین از متهم را ندارند».

در تعریف مزبور، مقام متصدی انجام تحقیقات مشخص نشده بود. با توجه به ماده ۹۲ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ انجام تحقیقات مقدماتی در زمره وظایف بازپرس است و همه جرایم را شامل می‌شود. بر اساس ماده ۹۰ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ «تحقیقات مقدماتی، مجموعه اقدامات قانونی است که از سوی بازپرس یا دیگر مقامات قضائی، برای حفظ آثار و علائم و جمع‌آوری ادله وقوع جرم، شناسایی، یافتن و جلوگیری از فرار یا مخفی شدن متهم انجام می‌شود».

## ۲- حق داشتن وکیل از منظر فقه و حقوق کیفری ایران و فرانسه

در این قسمت به بررسی حق داشتن وکیل از منظر فقه و حقوق کیفری ایران و فرانسه پرداخته می‌شود.

۲-۱- حق داشتن وکیل از منظر فقه و حقوق کیفری ایران  
یکی از حمایت‌هایی که از بزه‌دیده در فرایند دادرسی کیفری صورت می‌گیرد، حق دسترسی به وکیل دادگستری است. حق انتخاب وکیل مدافع یکی از مهم‌ترین اصول دادرسی عادلانه

در بازجویی‌های پلیس پرداخته است (رجبی تاج امیر، ۱۳۹۹). همچنین میثم مهدوی شنفی، در مقاله‌ای جایگاه وکیل دادگستری در فرایند دادرسی کیفری را مورد بررسی قرار داده است (مهدوی شنفی، ۱۴۰۰). در مقاله حاضر اما به بررسی این سؤال پرداخته شده است که حق داشتن وکیل و اطلاع وی و متهم از محتویات پرونده در تحقیقات مقدماتی چه جایگاهی در فقه و حقوق کیفری ایران و حقوق کیفری فرانسه دارد؟ به‌منظور بررسی سؤال مورد اشاره ابتدا به تبیین مفهوم تحقیقات مقدماتی پرداخته شده، سپس حق داشتن وکیل در تحقیقات مقدماتی و در ادامه حق دسترسی وی و متهم به محتویات پرونده در فقه و حقوق کیفری ایران و حقوق کیفری فرانسه بررسی شده است.

## ۱- مفهوم تحقیقات مقدماتی

در دادرسی‌های کیفری، تحقیق به معنای کشف جرم و جمع‌آوری دلایل و رسیدن به واقعیت امور به کار می‌رود. از زمان وقوع جرم تا خاتمه اجرای مجازات به پنج مرحله کشف جرم، تحقیقات مقدماتی، تعقیب متهم، دادرسی و اجرای حکم تقسیم می‌شود. «منظور از تحقیقات مقدماتی که یکی از مهم‌ترین مراحل فرایند کیفری و در واقع زیربنای آن را تشکیل می‌دهد، مفهوم عام آن است. در این صورت کلیه اقدامات و تحقیقات مقدم بر رسیدگی دادگاه را که در نهادهای پلیس و دادسرا و در راستای کشف، تحقیق و تعقیب جرایم انجام می‌گیرد، می‌توان داخل در عنوان تحقیقات مقدماتی دانست. به عبارت دیگر، مرحله کشف جرم و تعقیب متهم نیز می‌تواند داخل در این تعریف باشد. حال آنکه در مفهوم خاص، تحقیقات مقدماتی از زمانی شروع می‌شود که پرونده حسب درخواست مقام تعقیب به بازپرس ارجاع می‌شود و اقداماتی معین شامل جمع‌آوری ادله به نفع یا ضرر متهم، بازجویی از وی و اتخاذ تصمیم احتیاطی برای جلوگیری از فرار یا مخفی شدن و اظهارنظر قضایی راجع به جلب متهم به محاکمه و یا عدم آن را دربر می‌گیرد» (موذن زادگان و جهانی، ۱۳۹۴: ۱۶۴).

درواقع، «تحقیقات مقدماتی، یکی از مراحل دادرسی کیفری است و در معنای وسیع به مجموعه اقداماتی اطلاق می‌شود

نموده است. پس بر پلیس و ضابطین قضایی به‌عنوان حاکمیت لازم است که حق داشتن وکیل را برای متهم محترم بشمارند و زمینه تحقق این حق را فراهم نمایند.

حق دسترسی به وکیل در تحقیقات مقدماتی به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های امنیت قضایی با تحولاتی که در قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ صورت گرفت بیش از گذشته در حقوق کیفری ایران مورد توجه قانون‌گذار قرار گرفت.

«قانون‌گذار سابق در تبصره ذیل ماده ۱۲۸ قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور کیفری مصوب ۱۳۷۸، در سه مورد حضور وکیل در مرحله تحقیق را استثناء نموده و آن را منوط به تجویز دادگاه دانسته است» (سلیمانی میمندی و روح الامینی، ۱۳۹۹: ۳۷). لکن قانون‌گذار در سال ۱۳۹۲ در تصویب قانون جدید بسیاری از اشکالات قانون سابق را اصلاح نمود و در ماده ۱۹۰ قانون آیین دادرسی کیفری، حقوق دفاعی متهم را لحاظ نموده است، که مقرر دارد: «متهم می‌تواند در مرحله تحقیقات مقدماتی یک نفر وکیل دادگستری همراه خود داشته باشد، این حق باید پیش از شروع تحقیق توسط بازپرس به متهم ابلاغ و تفهیم شود. چنانچه متهم احضار شود این حق در برگ احضاریه قید و به او ابلاغ می‌شود. وکیل متهم می‌تواند با کسب اطلاع از اتهام و دلایل آن، مطالبی را که برای کسب حقیقت و دفاع از متهم یا اجرای قانون لازم بداند، اظهار کند، اظهارات وکیل در صورت مجلس نوشته می‌شود».

لکن تبصره ماده ۴۸ ق.آ.د.ک ۱۳۹۲ نیز محدودیت‌هایی را لحاظ نموده است. تبصره مقرر می‌دارد: اگر شخص به علت ارتکاب یکی از جرایم سازمان‌یافته و یا جرایم علیه امنیت داخلی یا خارجی کشور، سرقت، مواد مخدر و روان‌گردان و یا جرایم موضوع بندهای (الف)، (ب) و (پ) ماده (۳۰۲) این قانون تحت نظر قرار گیرد، تا یک هفته پس از شروع تحت نظر قرار گرفتن امکان ملاقات با وکیل را ندارد. بند الف ماده ۳۰۲، جرایم موجب سلب حیات و بند ب جرایم موجب حبس ابد و بند پ جرایم موجب مجازات قطع عضو و جنایات عمدی علیه تمامیت جسمانی با میزان ثلث دیه کامل یا بیش از آن است. در تبصره مذکور: اولاً، جرایمی

می‌باشد. زیرا همه انسان‌ها حقوق دان نیستند. حق دسترسی به وکیل مدافع در نظام حقوقی ایران در قانون اساسی، قوانین موضوعه عادی و رویه‌های قضایی و دکتترین حقوقی، به اشکال گوناگون به رسمیت شناخته شده است. حق دسترسی به وکیل در قانون اساسی به‌طور مطلق و بدون هرگونه قید و محدودیتی مقرر شده و دادگاه‌ها نیز مکلف به پذیرش وکیل منتخب مردم و اصحاب دعوی به تجویز مقرر در اصل سی و پنجم آن و فراهم آوردن سازوکار انتخاب وکیل از سوی افراد فاقد توانایی، در راستای حق بر معاضدت قضایی و حقوقی شده‌اند.

در فقه نیز حق دسترسی به وکیل به رسمیت شناخته شده است. مشروعیت وکالت در همه مراحل رسیدگی مبتنی بر دلایل شرعی ذیل می‌باشد: (۱) روایت منقول از پیامبر اکرم (ص): «همان من بشری هستم و شما نزد من دعوا طرح می‌کنید و شاید برخی از شما و حجت و دلیل خود را رساتر بیان می‌کنند و من همان‌گونه می‌شنوم و حکم می‌کنم، پس اگر حق کسی را در قضاوت به دیگری دادم، گیرند خود باید پرهیز کند و آن را نگیرد. از این حدیث می‌فهمیم طرفی که خود را از اقامه حجت و دلیل ناتوان ببیند، می‌تواند از کسی که بر این امر توانایی دارد استعانت بجوید» (شهید اول، ۱۴۱۷: ۲۲۱). (۲) در آیه ۱۰۱ سوره مبارکه نساء آمده است: «ما قرآن را به حق بر تو فرو فرستادیم تا بین مردمان بر اساس آنچه خداوند به تو شناسانده است، حکم نمایی و هرگز یاور خائنین نباش». در تفسیر آیه می‌توان گفت منظور از جواز دفاع، دفاع از افراد غیرخائن است و لذا امکان تقبل وکالت افراد بزه‌دیده وجود دارد. (۳) «اجماع فقهای شیعه بر جواز تلقین ادله و حجج به‌کلی از طرفین دعوا توسط قاضی در صورت علم به محقق بودن فرد» (نجفی، ۱۳۹۲: ۲۲۷/۱۲). پس وقتی که تلقین ادله و حجج توسط قاضی مجاز باشد انجام آن با فرد ثالث (وکیل) به‌طریق اولی مجاز خواهد بود.

در حقوق کیفری ایران نیز ماده ۴۸ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ آ.د.ک. مقرر می‌دارد: «با شروع تحت نظر قرار گرفتن، متهم می‌تواند تقاضای حضور وکیل نماید...» پس قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ با حرکت به سمت سیستم دادرسی اتهامی حق داشتن وکیل برای متهم را از همان مرحله ابتدای تحت نظر قرار گرفتن متهم پیش‌بینی

تبصره مذکور سلب حق از بخشی از وکلایی است که طبق قانون جمهوری اسلامی ایران توسط نهادهای ذی‌ربط تأیید شده‌اند و توسط دادگاه انتظامی به صلاحیت آن‌ها ایراد نشده است و همچنین فاقد سابقه کیفری‌اند. وکلا قانوناً حق وکالت دارند زیرا مجوز وکالت داشته و حاکمیت نیز در مورد آن‌ها به‌صورت سلبی بر اساس مستند قضایی هیچ رأی یا حکم قانونی صادر نکرده‌اند بنابراین این تبصره به معنای سلب حق آن‌ها است. به نظر می‌رسد این قانون به دلایل چند از جمله تعارض با مفاد اصول مختلف قانون اساسی از جمله اصل ۳۵ و حتی موازین شرعی، نقطه عطف منفی در کارنامه شورای محترم نگهبان خواهد بود.

اصل بر برائت است و اصولاً وکیل دادگستری با داشتن پروانه وکالت، حق وکالت بر اساس قانون را دارد. انتخاب‌گزینشی وکلا از میان جامعه وکالت نمی‌تواند به دلیل فقدان معیار و مبنا و مرجع، قانونی و شرعی باشد و اصولاً چنین ترجیحی بلامرجح خواهد بود. وقتی از وکیلی سلب صلاحیت نشده باشد، قانوناً حق وکالت دارد. این قانون برای ریاست قوه نیز تکلیف مالایطاق و شاقی بار می‌کند زیرا که ریاست قوه قضاییه برای انتخاب برخی و محروم کردن برخی دیگر نیاز به دلایل و مستندات قانونی دارد در غیر این صورت سلب حق از عده‌ای موجب مسئولیت شرعی و قانونی خواهد بود (میرمحمد صادقی، ۱۳۹۴: ۴۱).

امروزه نه تنها حق داشتن وکیل بلکه اعلام این حق به متهم نیز یک حق بشری محسوب شده است. این در حالی است که در قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۷۸ نه تنها به ضرورت اعلام حق داشتن وکیل در هنگام احضار اشاره‌ای نشده بود بلکه حق داشتن وکیل در زمان شروع تحقیق و بازجویی نیز با محدودیت‌هایی روبه‌رو بود. در مقابل ماده ۱۹۰ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ به‌منظور نزدیک شدن به مقررات حقوق بشر در این زمینه به لزوم ذکر حق همراه داشتن وکیل در احضارنامه تصریح نموده است. به‌موجب این ماده «... چنانچه متهم احضار شود این حق در برگیرنده احضار به قید و به او ابلاغ می‌شود. وکیل متهم می‌تواند با کسب اطلاع از اتهام و دلایل آن، مطالبی را که برای کشف حقیقت و دفاع از متهم یا اجرای قانون لازم بداند، اظهار کند. اظهارات وکیل

را که وکیل دارای محدودیت است دامنه شمول بسیاری از جرایم را در برمی‌گیرد، از سویی این جرایم از جرایم مهم هستند و نقش و دخالت وکیل دادگستری نسبت به سایر جرایم بیشتر احساس می‌شود. ثانیاً، مدت محرومیت متهم از ملاقات با وکیل، یک هفته است که به نظر می‌رسد مدت طولانی است. به‌هرحال، قانون سابق، اصل را به‌نوعی بر عدم‌مداخله وکیل قرار داده بود و حضور وکیل را در جرایم خاصی منوط به اجازه دادگاه می‌دانست. لکن طبق قانون جدید، اصل بر حضور و مداخله وکیل در تحقیقات مقدماتی است مگر در جرایم خاصی و در مدت یک هفته تحولات مورد اشاره بیانگر توجه قانون‌گذار به تساوی و برابری سلاح‌ها به‌عنوان مؤلفه مهم امنیت قضایی است.

یکی از اشکالات ماده ۴۸ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۸۲ تبصره آن است که در جرایم علیه امنیت داخلی و خارجی و همچنین جرایم سازمان‌یافته که مجازات آن‌ها مشمول ماده ۳۰۲ قانون مذکور است، این است که طرفین دعوی را وادار به انتخاب وکیل یا وکلای رسمی دادگستری مورد تأیید رئیس قوه قضاییه کرده است. این قید مخالف انتخاب آزاد فرد، ماده ۱۹۰ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ و ماده ۵۸ منشور حقوق شهروندی ۱۳۹۵ که به انتخاب آزادانه وکیل تأکید کرده است، می‌باشد و نیز با استقلال وکلا در تضاد است و اختیارات و صلاحیت آن‌ها را مخدوش می‌کند زیرا این تبصره این نکته را به ذهن متبادر می‌کند که برخی از وکلا شایستگی لازم و اهلیت کافی برای قبول سمت وکالت در پرونده‌های خاصی را ندارد و یا ممکن است امنیت داخلی و خارجی را به خطر انداخته و باعث متزلزل شدن پایه و اساس حکومت گردند و نیز با توجه به عبارت مورد تأیید رئیس قوه قضاییه این سؤال پیش می‌آید که چگونه رئیس قوه قضاییه بر تمامی وکلا شناخت دارد زیرا از عبارت چنین برمی‌آید که لیست چنین وکلایی معدود به چند صد وکیل باشد که در این بین ممکن است بعضی از آن‌ها دانش بسنده و بایسته را برای دفاع از متهم نداشته باشند و این عدم آگاهی آن‌ها نتایج زیان باری را به همراه داشته باشد که در مراحل بالاتر نیز امکان جبران آن وجود نداشته باشد.

## ۲-۲- حق داشتن وکیل از منظر حقوق کیفری فرانسه

حق داشتن وکیل از منظر حقوق کیفری فرانسه پذیرفته شده است. «رعایت حقوق دفاعی متهم شامل حق برخورداری از وکیل به‌عنوان برجسته‌ترین حق دفاعی و حقوق دیگر مانند مطالعه پرونده کیفری نه فقط در دادگاه یا نزد بازپرس، بلکه در مرحله کشف جرم و تحقیقات مقدماتی نیز بیش از پیش مورد توجه قانون‌گذاران کشورها قرار گرفته است. در واقع تحت نظر که مدت‌ها به‌عنوان یک مرحله در فرایند دادرسی کیفری پذیرفته نشده بود، اکنون با تعمیم حقوق متهم به این مرحله جزء جدایی‌ناپذیر فرایند کیفری محسوب می‌شود» (lazerges,2000: 74).

بر اساس ماده ۱-۳-۶۳ قانون آیین دادرسی کیفری فرانسه «در صورت عدم امکان انتخاب وکیل، پلیس مکلف است از طریق کانون وکلای محل، وکیلی را به درخواست شخص تحت نظر، برای او تعیین کند». «در حقوق ایران با آنکه ماده ۴۸ حق استفاده از وکیل مدافع را با شروع تحت نظر پذیرفته است، متأسفانه اشاره‌ای به تعیین وکیل مدافع رایگان برای متهمانی که قادر به تعیین وکیل برای خود در این مرحله نیستند، نکرده است» (ساقیان، ۱۳۹۳: ۱۰۶). «با توجه به اینکه در این مرحله، پلیس صلاحیت تحت نظر قرار دادن افراد مظنون را دارد و می‌تواند به گردآوری دلایل ضروری به منظور کشف حقیقت بپردازد، حقوق فرد مظنون نسبت به سایر مراحل فرایند کیفری بیشتر در معرض تضییع قرار می‌گیرد. در چنین بستری است که قانون‌گذار فرانسوی به منظور رعایت هر چه بیشتر حقوق فردی و تحت تأثیر رویه قضایی دیوان اروپایی حقوق بشر و شورای قانون اساسی آن کشور، حق داشتن وکیل در مرحله تحت نظر را به رسمیت شناخت. این حق که ابتدا در سال ۱۹۹۳ م به صورت یک ملاقات ساده از بیستمین ساعت تحت نظر پذیرفته شد، به موجب اصلاحات تقنینی در سال‌های ۲۰۰۰ و ۲۰۱۱ میلادی به حضور فعال وکیل شخص تحت نظر در این مرحله تبدیل شده است» (ساقیان، ۱۳۹۳: ۱۰۷).

در جرایم عادی در حقوق فرانسه دخالت وکیل در آغاز مراحل تحقیقات مقدماتی و تحت نظر قرار گرفتن فرد به‌عنوان یک قاعده کلی پذیرفته شده است و افرادی که در

در صورت مجلس نوشته می‌شود». به موجب تبصره ۱ این ماده نیز «سلب حق همراه داشتن وکیل یا عدم تفهیم این حق به متهم موجب مجازات درجه هشت و سه می‌شود». بنابراین مقررات جدید آیین دادرسی کیفری نسبت به مقررات قبلی، خود را به اصول دادرسی عادلانه و تحولات جهانی حقوق بشری و حقوق شهروندی در زمینه امنیت قضایی در خصوص حق همراه داشتن وکیل در دادرسی‌های کیفری نزدیک‌تر کرده است.

یکی از مواردی که ممکن است سبب محرومیت طرفین دعوا از بهره‌مندی از وکیل شود، فقر و عدم تمکن مالی برای استخدام وکیل است. «... بر اساس پژوهش‌ها، یکی از موضوعاتی که به شدت امنیت قضایی افراد را با چالش مواجه می‌سازد، فقر است... بزه‌دیدگانی که تمکن مالی لازم برای استخدام وکیل را ندارند، بیشتر در معرض عدم دسترسی به حقوق قرار دارند» (خسروی، ۱۳۹۲: ۱۱۸). بر این اساس حاکمیت موظف است زمینه لازم را برای استفاده از وکیل برای این گروه‌ها فراهم نماید.

طبق قسمت (ب) بند ۳ ماده ۱۳ کنوانسیون حقوق مدنی و سیاسی «برخورداری از تسهیلات و زمان کافی برای تهیه دفاعیه و ارتباط با وکیل انتخابی» حق متهم است. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز در اصل ۳۵ مقرر نموده است که «در همه دادگاه‌ها طرفین دعوی حق دارند برای خود وکیلی انتخاب نمایند و اگر توانایی انتخاب وکیل را نداشته باشند باید برای آن‌ها امکانات تعیین وکیل فراهم گردد». در این راستا مطابق بند ۳ قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی: «محاکم و دادرها مکلف‌اند حق دفاع متهمان و مشتکی عنهم را رعایت کرده و فرصت استفاده از وکیل و کارشناس را برای آنان فراهم آورند». چه این که طبق ماده ۳۱ قانون آیین دادرسی مدنی هریکی از متداعیین می‌توانند برای خود حداکثر تا دو نفر وکیل انتخاب و معرفی نمایند. ماده ۵ قانون آیین دادرسی کیفری نیز مقرر نموده است که متهم باید از حق دسترسی به وکیل بهره‌مند شود. ماده ۴۸ این قانون نیز حق بهره‌مندی از وکیل را از لحظه تحت نظر قرار گرفتن، تضمین نموده و مقرر نموده است که با شروع تحت نظر قرار گرفتن، متهم می‌تواند تقاضای حضور وکیل نماید.

امکان تدارک دفاعی مناسب برای متهم و وکیل وی را فراهم می‌سازد. در گستره سیاست‌جنایی ایران، ابتدا ماده ۶۷ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۰ درحالی‌که حق حضور در مرحله تحقیقات مقدماتی و گرفتن کپی از اوراق پرونده را برای بزه‌دیده در نظر گرفته بود، متهم را از این امتیاز مهم محروم کرده بود. درواقع، هرچند این ماده درباره حق دسترسی بزه‌دیده به پرونده ساکت بود، رویه قضایی با تفسیر گسترده این مقررات به نفع وی، چنین حقی را برای بزه‌دیده قائل شده بود» (سلیمانی میمندی و روح الامینی، ۱۳۹۹: ۳۶).

قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ برای اولین بار در جهت رعایت برابری طرف‌های دعوا، مطالعه پرونده امر قبل از هر تحقیق توسط متهم و وکیل وی را مجاز شمرده است. بر پایه ماده ۱۹۱: «چنانچه بازپرس، مطالعه یا دسترسی به تمام یا برخی از اوراق، اسناد یا مدارک، این قانون پرونده را با ضرورت کشف حقیقت منافی بداند، یا موضوع از جرایم علیه امنیت داخلی و خارجی کشور باشد با ذکر دلیل، قرار عدم دسترسی به آن‌ها را صادر می‌کند. این قرار، حضوری به متهم یا وکیل وی ابلاغ می‌شود و ظرف سه روز قابل‌اعتراض در دادگاه صالح است. دادگاه مکلف است در وقت فوق‌العاده به اعتراض رسیدگی و تصمیم‌گیری کند».

«در مورد مطالعه پرونده یا دسترسی به تمام یا برخی از اوراق پرونده توسط وکیل متهم هیچ مقرره‌ای در قوانین قبلی آئین دادرسی وجود نداشت اما ماده ۱۰۰ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ را می‌توان تحولی در این زمینه دانست» (کرباس فروش و وروایی، ۱۳۹۸: ۴۳۲). این ماده بیان می‌دارد: «شاکی می‌تواند در هنگام تحقیقات، شهود خود را معرفی و ادله‌اش را اظهار کند و در تحقیقات حضور یابد، صورت‌مجلس تحقیقات مقدماتی یا سایر اوراق پرونده را که با ضرورت کشف حقیقت منافات ندارد، مطالعه کند و یا به هزینه خود از آن‌ها تصویر یا رونوشت بگیرد». مطابق تبصره ۱ «در صورت درخواست شاکی، چنانچه بازپرس مطالعه یا دسترسی به تمام یا برخی از اوراق پرونده را منافی با ضرورت کشف حقیقت بداند، با ذکر دلیل، قرار رد درخواست را صادر می‌کند. این قرار، حضوری به شاکی ابلاغ می‌شود و ظرف سه روز قابل‌اعتراض در دادگاه صالح است. دادگاه مکلف است در وقت فوق‌العاده به اعتراض رسیدگی و

بازداشت موقت به سر می‌برند می‌توانند به مدت ۳۰ دقیقه با وکلای خود ملاقات کنند (Verges, 2010: 694). «در حقوق فرانسه در مواردی که شخص تحت‌نظر حضور وکیل خود را در مدت تحقیقات درخواست کند، شروع بازجویی تا قبل از سپری شدن دو ساعت امکان‌پذیر نخواهد بود. این مدت در صورت جلسه قید شده و تنها پس از انقضای آن امکان استماع اظهارات و مواجهات فراهم می‌شود. در حقوق فرانسه، درخصوص پاره‌ای از جرایم مهم مداخله وکیل مدافع تنها پس از سی و ششمین ساعت جرایمی مانند شرکت در گروه‌های بزهکاری و یا سرقت و تخریب با شرکت در گروه‌های سازمان‌یافته یا هفتاد و دومین ساعت (تروریسم و جرایم مواد مخدر) امکان‌پذیر است. در مورد اخیر، قانون‌گذار فرانسوی مأموران پلیس را مکلف کرده تا دادسرا را از ماهیت این جرایم آگاه کنند تا در صورت بررسی و تأیید دادسرا، محدودیت زمانی ملاقات شخص تحت نظر با وکیل مدافع اعمال شود» (ساقیان، ۱۳۹۳: ۱۰۷). همان‌گونه اشاره شد در قانون آیین دادرسی کیفری ایران مطابق تبصره ماده ۴۸، انتخاب وکیل در پاره‌ای جرایم علیه امنیت ملی با محدودیت مواجه شده است.

### ۳- دسترسی وکیل و متهم به محتویات پرونده در حقوق کیفری ایران و فرانسه

در این قسمت به بررسی دسترسی وکیل و متهم به محتویات پرونده در حقوق کیفری ایران و فرانسه پرداخته شده است.

#### ۳-۱- دسترسی وکیل و متهم به محتویات پرونده در حقوق کیفری ایران

در کنار حق دسترسی وکیل، حق دسترسی وی یا متهم به محتویات پرونده از دیگر حقوقی است که نقش مهمی در دادرسی عادانه داشته باشد، زیرا صرف حق وکیل در مرحله تحقیقات مقدماتی زمانی تأثیرگذار است که بتواند به محتویات پرونده دسترسی داشته و در فرایند تحقیقات مداخله نماید. «حق دسترسی متهم به پرونده کیفری از طریق وکیل از مهم‌ترین جلوه‌های دادرسی منصفانه به‌شمار می‌آید. این حق که به توافقی شدن تحقیقات مقدماتی منجر می‌شود



ماده ۱۹۱ قانون برخلاف ماده ۱۹۰ آن یک ماده مبهم و قابل تأمل و قابل بحث است و آزادی‌هایی که برای متهم در جهت استفاده از وکیل فراهم می‌شود به وسیله این ماده تهدید می‌گردد. در این ماده ضابطه ضرورت کشف حقیقت مشخص نشده است. اگر بعد از تأیید قرار عدم دسترسی در دادگاه این وضعیت منتفی گردد چه بایستی کرد؟ قرار عدم دسترسی تا چه مدت و به تشخیص چه مقامی اعتبار خواهد داشت؟! هم‌چنان که مشاهده می‌شود، موارد اعلامی از مباحثی است که در قانون به سکوت برگزار گردیده است و این می‌تواند در عمل مشکلاتی را برای اصحاب دعوی فراهم نماید.

### ۳-۲- دسترسی وکیل و متهم به محتویات پرونده در حقوق کیفری فرانسه

در حقوق فرانسه، فقط وکیل متهم نه خود او حق مطالعه پرونده را دارد. بر پایه بند ۳ ماده ۱۱۴ قانون آ.د.ک فرانسه پس از نخستین حضور متهم نزد بازپرس یا نخستین استماع مدعی خصوصی از سوی وی، پرونده در همه وقت به جز روزهای تعطیل در اختیار وکلای طرف‌ها قرار می‌گیرد. افزون بر آن، بند ۴ ماده یادشده، تهیه رونوشت از برخی اوراق پرونده را از سوی وکلا برای ارائه آن‌ها به موکلان خود پیش‌بینی کرده است. وکلا باید فهرستی از اوراق پرونده را که موکلان آنان مایل به تهیه رونوشت از آن‌اند تهیه نموده و به اطلاع بازپرس برسانند. بازپرس موظف است که طی مدت پنج روز به این درخواست پاسخ دهد. عدم پاسخ در این مهلت به معنای اجازه ضمنی بازپرس در مورد ارائه کپی اوراق به موکلان است. در عوض، چنانچه بازپرس با این درخواست مخالفت کرد، باید قراری مستدل و موجه صادر کند. این قرار، طی مهلت دو روز قابل اعتراض در شعبه تحقیق بوده و رئیس شعبه، طی مهلت پنج روزه این اعتراض رسیدگی می‌کند. این اوراق فقط برای استفاده موکلان بوده و ارائه آن‌ها به اشخاص دیگر ممنوع است. انتقال اوراق به اشخاص دیگر، وکیل مدافع را در معرض مجازات نقدی ۳۷۲۰ یورو قرار می‌دهد.

بی‌تردید، این مقررات به منظور تحقق بخشیدن به هدف آیین دادرسی کیفری، ایجاد توازن در ضرورت کشف حقیقت

اتخاذ تصمیم کند. تصمیم دادگاه قطعی است» البته در ماده مورد اشاره محدودیت‌های زیادی برای متهم وکیل وی در دسترسی به پرونده وجود داشته و عملاً این حق با عباراتی چون با کشف حقیقت مغایرت نداشته باشد عملاً این حق تا حد زیادی زایل شده است.

«محدودیت موجود در این ماده این است که اگر قاضی مطالعه یا دسترسی به تمام یا برخی از اوراق پرونده را با محرمانه بودن تحقیقات منافی بداند می‌تواند پرونده را در اختیار متهم یا وکیل او قرار ندهد که این خود دست قاضی را در جهت انجام سلیقه‌های شخصی باز گذاشته و حقوق دفاعی متهم را مورد خدشه قرار دهد زیرا اصطلاح محرمانه بودن کلی بوده و هیچ ضابطه خاصی در این ماده در اختیار مرجع قضایی قرار نمی‌دهد» (کرباس فروش و وروایی، ۱۳۹۸: ۴۳۳).

مطابق ماده ۱۹۱ قانون آیین دادرسی کیفری «چنانچه بازپرس مطالعه یا دسترسی به تمام یا برخی از اوراق، اسناد یا مدارک پرونده را با ضرورت کشف حقیقت منافی بداند یا موضوع از جرایم علیه امنیت داخلی یا خارجی کشور باشد، با ذکر دلیل قرار عدم دسترسی به آن را صادر می‌کند. این قرار حضوری به متهم یا وکیل وی ابلاغ می‌شود و ظرف سه روز قابل اعتراض در دادگاه صالح خواهد بود. دادگاه موظف است در وقت فوق‌العاده به اعتراض رسیدگی و اتخاذ تصمیم کند.» در ماده ۱۹۰ قانون تمام اصول اعلامی در جهت بهره‌مندی یک فرد متهم، از خدمات وکیل و سازوکارهای دسترسی وکیل به پرونده و امکانات دفاع مناسب وکیل از متهم به نحو شایسته رعایت گردیده است. حتی در تبصره ۱ ماده ۱۹۰ عدم تفهیم حق داشتن وکیل به متهم و رعایت حقوق مقرر در این ماده از طرف مقامات تحقیق از موجبات بطلان تحقیقات دانسته شده است. لازم به ذکر است تهیه‌کنندگان این قانون ضمانت اجراهای مختلفی را برای ترک تکالیف مقامات تحقیق به کار برده‌اند، به نحوی که عدم تفهیم اتهام و استعلام هویت متهم از موارد تخلف انتظامی اعلام گردیده است، ولی عدم تفهیم حق انتخاب وکیل و عدم بهره‌مندی متهم از خدمات وکیل از موجبات مجازات انتظامی درجه ۸ و ۳ دانسته شده است.

دسترسی به وکیل قابل استنباط است. در حقوق کیفری ایران نیز حق دسترسی به وکیل به رسمیت شناخته شده است. درخصوص حق دسترسی وکیل و متهم به محتویات پرونده نیز مطابق قسمت پایانی ماده ۱۹۰ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ وکیل متهم می‌تواند پرونده متهم را مطالعه نماید و دفاعیات اولیه وی در صورت مجلس نوشته می‌شود. همچنین تصریح به تعیین وکیل تسخیری از حقوق متهم و در راستای تأمین امنیت قضایی می‌باشد. مهم‌ترین ضمانت اجرایی که در رابطه با اصل تساوی سلاح‌ها در قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ در این زمینه پیش‌بینی گردیده تبصره یک ماده ۱۹۰ و ماده ۳۴۸ قانون آیین دادرسی کیفری مذکور می‌باشد که مطابقان سلب حق وکیل باعث بی‌اعتباری تحقیقات می‌گردد. در برخی از موارد، نظام دادرسی کیفری ایران بیشتر به نظام دادرسی تفتیشی نزدیک است چرا که تحقیقات مقدماتی سری و محرمانه است و دخالت وکیل منوط به تحقق شرایطی است. این درحالی است که در حقوق کشورهای چون فرانسه چنین وضعیتی حاکم نبوده و انتخاب وکیل و مداخله وی در تحقیقات نیز پذیرفته شده است. در حقوق ایران گویی صرف حق وکیل پذیرفته شده که نفس حق داشتن وکیل نیز با محدودیت مواجه است و مطابق تبصره ماده ۴۸ کاملاً محدود شده است. از طرفی وکیل حق هیچ‌گونه مداخله‌ای در فرایند تحقیقات نداشته و دسترسی وی به محتویات پرونده نیز منوط به اجازه و صلاحدید بازپرس پرونده است. در حقوق فرانسه نمونه همچنین تبصره غیرعادلانه‌ای وجود ندارد و طرفین دعوی می‌توانند آزادانه وکلای خود را انتخاب کنند با توجه به ماده ۴\_۶۳ قانون آیین دادرسی کیفری فرانسه تنها محدودیتی که برای حضور وکیل در مرحله تحت نظر قائل شده است. در مورد بعضی جرایم شدید و حساس که در ماده ۷۳\_۷۰۶ بیان شده است، دو فرجه ۴۸ ساعته و ۷۲ ساعته را مقرر نموده است که وکیل تنها می‌تواند بعد از گذشت فرجه‌های مذکور با متهم تحت نظر ملاقات نماید و چنین تصمیمی شرایط خاص خود را دارد و قاضی نمی‌تواند سلیقه‌ای آن را اتخاذ نماید و باید تصمیم مستدل و موجه و قابل قبول باشد. از آنجاکه قانون آیین دادرسی کیفری ایران متأثر از نگاه‌های سیاسی می‌باشد،

(مصلحت کیفری) وحق داشتن وکیل (مصلحت اجتماعی) پیش‌بینی شده است. «همچنین، به‌موجب این مقررات درحقوق فرانسه، وکلای طرف‌ها دسترسی محدود به پرونده ندارند، بلکه دارای امکان دسترسی همه‌وقت و همیشگی به پرونده‌اند. وانگهی، دسترسی وکلا به کل پرونده و همه اوراق و محتویات آن است. بنابراین نمی‌توان وکلای طرف‌ها را از مطالعه برخی از اوراق پرونده منع کرد. برپایه نظر دیوان عالی‌کشور فرانسه، اگر از تاریخ مطالعه پرونده تا تاریخ بازجویی، اوراق جدیدی به پرونده افزوده شود، بازپرس بدون آگاه کردن ذینفع یا وکیل وی از این اوراق یا بدون رضایت آنان نمی‌تواند به آن‌ها استناد کند» (رستمی و دیگران، ۱۳۹۷: ۲۵۱).

در حقوق فرانسه، «امکان دخالت وکیل در بازجویی‌ها و مواجهه در مواردی که شخص تحت‌نظر تقاضا کند، پیش‌بینی شده است. نکته قابل توجه اینکه همراهی وکیل مدافع در تحقیقات فرع بر درخواست جداگانه از تقاضای اولیه ملاقات با وکیل از سوی شخص تحت‌نظر است» (ساقیان، ۱۳۹۳: ۱۰۷). بر اساس ماده ۱-۳۶ قانون آیین دادرسی کیفری این کشور، اظهارات شخص تحت نظر درخصوص همراهی وکیل یا انصراف وی از این حق باید هنگام ابلاغ تحت نظر قرارگرفتن در صورت جلسه قید شود. نکته دیگر اینکه دخالت وکیل مدافع در تحقیقات باید با رعایت حفظ اسرار پرونده توسط وکیل مدافع همراه باشد. مطابق حقوق کیفری فرانسه، وکیل حق دسترسی به محتویات پرونده را داراست ولی وکیل متعهد است که از افشای اطلاعات پرونده خودداری نماید که این امر در راستای عدم آسیب به روند تحقیقات مقدماتی قابل تبیین است.

### نتیجه‌گیری

یکی از اهداف تحقیق‌های مقدماتی این است که بستر تساوی سلاح‌ها فراهم گردد که تساوی سلاح‌ها خود زمینه‌سازی تحقق دادرسی عادلانه است. لذا باید شرایط به‌گونه‌ای فراهم شود که متهم بتواند در مرحله تحقیق‌های مقدماتی جرایم از حضور وکیل بهره‌مند شود. در فقه، حق

- رجبی تاج امیر، ابراهیم (۱۳۹۹). «چالش‌ها و راهکارهای عملی حق دسترسی به وکیل در بازجویی‌های پلیس». مجله پژوهش‌های اطلاعاتی و جنایی، ۱۵(۱): ۵۱-۷۲.

- ساقیان، محمدمهدی (۱۳۹۳). «تحولات حق متهم برداشتن وکیل در مرحله تحت نظر در حقوق فرانسه و ایران». مجله مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی، ۱(۱): ۱۰۳-۱۱۸.

- سلیمانی میمندی، نجمه؛ روح الامینی، محمود؛ و امینی زاده، محمد (۱۳۹۹). «حقوق دفاعی متهم در جرایم امنیتی (تروریسم) در حقوق ایران و اسناد بین‌المللی». مجله پژوهش ملل، ۵۲: ۳۲-۵۸.

- عاملی (شهید اول)، محمد بن مکی (۱۴۱۷). *الدروس الشرعیة فی فقه الإمامیة*. قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.

- کرباس فروش، قاسم و وروایی، اکبر (۱۳۹۸). «مطالعه تطبیقی حقوق دفاعی متهم در مرحله کشف جرم در ایران و اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی». مجله پژوهش‌های سیاسی و بین‌المللی، ۴۱: ۴۲۹-۴۵۱.

- مهدوی شنقی، میثم (۱۴۰۰). «جایگاه وکیل دادگستری در فرایند دادرسی کیفری». مجله وکیل مدافع، ۱۱(۲۱): ۱۰۰-۱۲۰.

- مؤذن زادگان، حسنعلی و جهانی، بهزاد (۱۳۹۴). «مطالعه تطبیقی حقوق خانواده متهم در فرایند تحقیقات مقدماتی در ایران و فرانسه». مجله دیدگاه‌های حقوق قضایی، ۶۹: ۱۸۴-۱۵۹.

- مؤذن زادگان، حسنعلی (۱۳۷۴). «حق دفاع متهم در آئین دادرسی کیفری و مطالعه تطبیقی آن». رساله دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی، تهران: دانشگاه تربیت مدرس.

- میر محمدصادقی، حسین (۱۳۹۴). *جرایم علیه امنیت و آسایش عمومی*. چاپ بیست و نهم، تهران: انتشارات میزان.

تبصره ماده ۴۸ به آن وارد شده است که هیچ سنخیتی با روح قانون آیین دادرسی کیفری ایران ندارد.

**ملاحظات اخلاقی:** ملاحظات اخلاقی در این پژوهش رعایت شده است.

**تعارض منافع:** تدوین این مقاله، فاقد هرگونه تعارض منافی بوده است.

**سهم نویسندگان:** این پژوهش، توسط نویسنده نخست نوشته شده و توسط سایر نویسندگان نظارت و اصلاح شده است.

**تشکر و قدردانی:** از تمام کسانی که در تهیه این مقاله ما را یاری رسانده‌اند سپاس‌مندیم.

**تأمین اعتبار پژوهش:** این پژوهش بدون تأمین یا تخصیص اعتبار مالی انجام گرفته است.

## منابع و مأخذ

### الف. منابع فارسی

- آخوندی، محمود (۱۳۸۴). *آیین دادرسی کیفری کاربردی*. جلد پنجم، چاپ چهارم، تهران: نشر میزان.

- اردبیلی، محمدعلی (۱۳۸۳). *نگهداری تحت نظر (مجموعه مقالات علوم جنایی)*. چاپ اول، تهران: انتشارات سمت.

- آشوری، محمد (۱۳۸۹). *آیین دادرسی کیفری*. جلد دوم، چاپ دوازدهم، تهران: انتشارات سمت.

- آشوری، محمد و سپهری، روح‌الله (۱۳۹۲). «بررسی تطبیقی مرحله تحت نظر در آیین دادرسی کیفری ایران و فرانسه». *آموزه‌های حقوق کیفری*، ۶: ۳-۲۳.

- خادمی، مازیار (۱۳۹۸). «حق متهم بر دسترسی به وکیل در دادرسی کیفری». *مجله دادرسی*، ۵(۲): ۱۴۲-۱۴۷.

- قدسی، سید ابراهیم؛ غلامی، میثم و ملکی، امین (۱۳۹۸). «جایگاه وکیل در مرحله تحقیقات مقدماتی در پرتو تحولات قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲». *مجله پژوهش‌های حقوقی*، ۱۸(۳۷): ۲۱۵-۲۳۸.

- نجفی، محمدحسن (۱۳۹۲). *جواهر الکلام فی شرح و الشرائع الاسلام*. جلد دوازدهم، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.

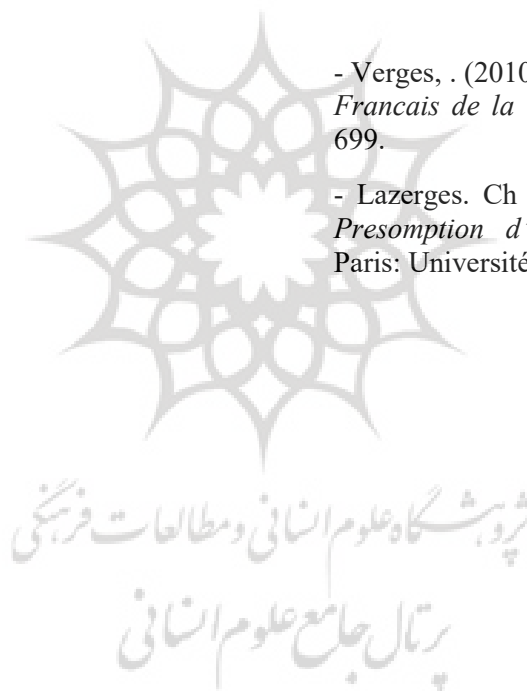
- هاشمی، حسن (۱۳۹۰). «حق بر دادرسی منصفانه در شرایط اضطراری (در اسناد بین‌المللی و ایران)». رساله دکتری، تهران: دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات.

- رستمی، رامین؛ چراغی، شهرام و موسوی، سارا (۱۳۹۷). «سیاست تقنینی قانونگذار ایران در قبال اصل تساوی سلاح در مرحله تحقیقات مقدماتی در قانون جدید آیین دادرسی کیفری با نگرشی بر قانون آیین دادرسی فرانسه». *مجله قانون یار*، ۱۵: ۲۴۵-۲۶۰.

#### ب. منابع فرانسوی

- Verges, . (2010). *La Transformation du Modele Francais de la Garde a vue*. R.P.D.P., 4: 687-699.

- Lazerges. Ch (2000). *Le Renforcement de la Presomption d'Innocence et les Droits des*. Paris: Université Paris .



پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی  
پرتال جامع علوم انسانی